

זימים לנסקי: „מעבר לנהר הלתי“

מאת שלמה גרודזנסקי

הוצאה לאור: הוצאת „העבר“
 תל אביב, 1958
 26 עמודים
 כולל: בקורת, ביקורת, ביקורת

פרטי רצוני, עם רגשות ומחשבות פרי טיים: „העת“ ו-„שלא בעת“.
 לא היה סופר עברי שדור-היינו עבדו במרחק כה רב מדרך-המלך של הספרות העברית בדורו. הביוגרפיה שלו היא בלתי-טיפוסית ביותר לסופר עברי: פועל בית-הרושת, יושב בית-סוהר, עובד עבודת-סרך במחנה-הסגר, אולם הוא היה מבני אותו גזע גריר אשר בכל מקום שייקלעו נושאים הם עמם את ה„מולדת“, מולדת זו היתה מולדתו ממש — הפרובינציה בה נולד ובה עברה ילדותו: יערות בלובן, נהר הנימון, עיירות אלו, זלחה ודרצין וסלונים, שכל אחת קלסטר-פנים לה משלה, זו „בירידיה משתכחת“ וזו „בעוגיה השומשמן“. העברית שלו זריזה „אידישזומים“, לא מחוסר ידיעה או בלא-יודעין אלא משום שזאת היא העברית של מולדתו הליטאית, לשון הקודש החיה מאד של סבו חוטב-העץ צים ושואב המים, לשון תפילות ולימודים של בעלי-מלאכה עוסקים בתורה שכה מרובים היו בעיירות הללו, הוא היה נכדה — העקור, המוגלה, הסוגדני והנאמן ואהוב ללא גבול — של פרי (המשך בעמ' 8)

ומכתביו המעטים, שנחפרסמו בהענף הגדוע, מעידים עליו שהוא חי את חיייה של תקופה זו ברוב-עניין, עקב בעירויות אחרי דרך המהפכה, מסיוע ראשיתה הלגיטימית ועד להשתלטותו הג'ירה של סטאלין, והיה בקי בספרותה ואמנותה. לפי המינוח המארכסיסטי, היה לנסקי פרוליטארי בן פרוליטאריס, וחל עליו מה שנאמר על מי ש„אין לו דבר לאבד“ (מידי המהפכה הסוציאלי-ליה) „פרט לכבדו“, סרבנותו האירונית כלפי המהפכה, שרק במרוצת השנים, בתקופת הסטאליניזציה המלאה, נבתי-הסוהר ובמחנות-ההסגר, הפכה לשאט-נפש. שאין אחריו כלום, כלנו האפסות המוויג'יות, לא הוכתבה על-ידי ה„אינטרס המעמדי“ — אלא, כמו כן, אם נראה בשיירי בית-הרושת שלו, שיר פועל ללא זכויות יתר, הטלת ספק באופיו האל-מעמדי של המשטר הסובייטי. ממקורות אחרים ניוון מריו של היים לנסקי.

דוקטור זיוואגו, גבורו של בוריס פאסטרנאק, משבח את „החולין“, כאנטי-טיוטום היחיד ל„רוח הפראזה המלניית של ימינו... זריחת הימים הבאים, בנין עולם חדש, מאורות האנושות“. נגזר על לנסקי להיות במשטר המבצע את האקסטרמיזם הטוטאלי והראדיקאלי ביותר בשיקומו של האדם לפי מתכונת אוטופית אכזרית. במשטר כזה ההענה הגדולה ביותר זו היא: להתעקש ולהיות רק בשרודם בן-הלוך, בעל עבר

(*) „סוגא שטוף זיו, / די אש כטור, / ראוי גו שרץ לשיר, אך המה- / הן לא לבדות יש מאין יש-“ („אדון השיר“).

בסוף שנת 1958 הגיעה לישראל מברית-המועצות חבילה קטנה ובה אוצרי שהדהים לב כל רואיו, בצורה העלים המצהיבים שבחבילה, צורות היתה ירושתו השירית של היים לנסקי למעלה מעשרים שנה עברו מאז גונב אות-חיים אחרון מן המשורר הכלוא במחנה-הסגר בסיביר. בינתיים עברה על העולם מלחמת-דמים שהשמידה מיליונים, וגם בברית-המועצות לא שביחה רוב השנים מלאכת היסלון של „האויב המעמדי“. קשה היה לדהות את המסקנה המשתמעת מאליה משתתפה ממושכת זו, שכן קשה היה לקבל על הדעת, כי לנסקי יפסח על אפשרות כלשהי לחדש את הקשר עם ידידיו בארץ-ישראל. מי סילל כי באחד הימים נזכה לראות בעינינו כתב-יד חדשים של היים לנסקי?

שלושה כתב-ידי נגלו באותה הבחינה: שתי מחברות בית-ספר מסודרת לות, שטוריהן הצפופים גרושים או תיות מנוקדות, בכתב-היד הברור והיפה המוכר לידידיו של המשורר, ובפורה, כתב-יד בן ארבעה עמודים — סואיה בשם „מעשה בעגור“.

כל אהת משתי המחברות פתחה כנהוג בכתב-יד מוכן לדפוס, בשער, וזה שער המחברת הראשונה: היים לנסקי / שירים / בלדות ופר-אימות / מחברת א' (תרפ"ה-ת"ש) לניגוד.

המעין בשער זה, ישים לב לשני שרשים מעניינים. דומה, כי התאריך (4.10.40), שבצד שמאל, רשום בכתב יד שונה מזה של המחברת כולה; היות התחתונה בצד שמאל סולקה, כנראה במספריים. יש לשער, כי התאריך גרשם בידי מי שקיבל את המחברות מידי מחברה, וייתכן שבזוית שסולקה היתה הקדשה או הודאות, בציון שמו של מקבל הפקדון, והוא השמידה, בחששו לסכנה הצפויה לו, אם המחברת תפול לידי הרשות.

הציון „מחברת א'“ מרמז על מחברת נוספת (או מחברות נוספות) שבה היתה בדעתו של לנסקי לכנס את הבלדות והפואמות שלו, אלו לא הגיעו לידינו — ואולי לא הספיקה לו השעה להפיק את רצונו. אכן, שעה זו קצרה היתה מאוד; הפסקת-מה בין חמש שנים ראשונות במחנה-ההסגר לבין מאסר שני, התאריך שעל שער מחברת השירים הוא שנת 1940, והמקום — לנינגרד.

משם נלקח לנסקי לסיביר בשנת 1935, לאחר שנודון לחמש שנים במחנה-הסיביר — ולשם, כנראה, חזר בשנת 1939 או 1940, לאחר שרצה את „עונו“. עד ראה אחד, המהנדס אלכסנדר זרחין (הגרדע לאחרונה בתכניתו להחפלת המים), מאנשי שלומו של לנסקי בל-נינגרד, שעלה לארץ-ישראל לאחר מלחמת העולם השנייה, מספר בספר זה על פגישתו עמו בראשית מלחמת הערבים השנייה, לאחר ששותף למחנה-ההסגר. על הפרשה הבאה נוספר השער של המחברת השנייה שהגיעה לידינו באותה חבילה:

פ. לרמונטוב / מצירי / תרגם ת. לנסקי / לנינגרד-מוסקבה-וישרה זוטא 14.10.40—19.1.1941

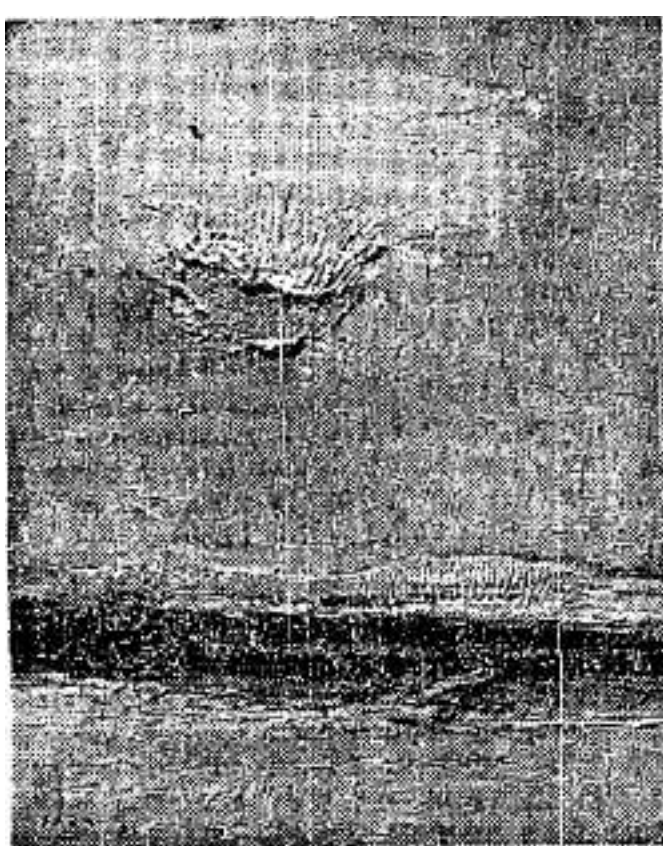
וישרה זוטא היא סאלציה רישארה, עיר במרחק 150 ק"מ בערך מלנינגרד. יש להניח, כי בין שנת 1940 ל-1941 העבירו את לנסקי ממוסקבה, או מל-נינגרד, לסאלציה וישרה, למחנה-ההסגר גר או ל„גירוש“ ב„וישרה זוטא“.

מן הכתב-יד של הפואמה „מעשה בעגור“ למדים אנו גם על פרשה אחרת בחיל לנסקי שלא ידענו עליה. בשולי הפואמה רשם: „שוריה החורית, ה' אב תרצ"ז“. שוריה החורית היא גור' נאיה שוריה שבחבל הג'לטאיים, ארץ חרים הגובלת בריפובליקה הקאזאכ'סטאנית, בריפובליקה העממית המוג'ורית ובוטין. מתנות-ההסגר שבאיזור זה היו ידועים לאימה בקטלנותם של שייחוט העבודה והעונשין הנהוגים בהם, האסירים הועסקו בסלילתה של מסילת ברזל בסביבה קשה מאוד מבחינה טורפוגראפית, בציד טכני פרימיטיבי ביו-תר — לאמיתו של דבר, „כוח-אדם“ במקום מכונות. גמר ביצועה של תכנית מסילת-הרכבת נדחה משנה לשנה, ועל פיגור זה באו על ענשם ה„חבלנים“. התמותה במחנות אלה היתה למעלה מן השיעור הרגיל גם בשיאו של הטרוור הסטאליני. השנתיים הראשונות לאחר שנאסר עברו על לנסקי במחנה-ההסגר במרינסק שבמזרח-סיביר. על תקופה זו מספר בספר זה בעל הפסיכודינמי י. בן-מש, קומוניסט ותיק, אשר הגל הראשון של ה„טיהור“ הסטאליני בשנת 1935 סילטלו למחנה-ההסגר, שם נמש עם המשורר העברי, ושנים רבות נשא בלבו זכרה של פגישה זו עד שזכה למסרה לרשות הרכים. משם העבירו את לנסקי, כנראה בשנת 1937, לגור' נאיה שוריה, שוריה החורית נזכרת רק פעם אחת, בציון שמתחת לפואמה, בכתב-היד שלפנינו. אולם ודאי שיש בין השירים החדשים שבמחברת שנייה תכו באותה פנינת-אימים גידחה בחבל הג'לטאיים.

במחברת השירים („מחברת א'“) הניתנת בספר זה בשלמותה ולפי המדרש שקבע לה המשורר, אמר לנסקי, כנראה, לכנס את כל שירתו הלירית, תשעים ושנים עמודי המחברת גוצלו במלואם, כמעט מבלי לכבז שורה מסורגלת אחת. בסך-הכל כונסו במחברת 196 שירים, בהם 65 שכבר נתפוסמו — היינו, 131 שירים שנודוין לא ראו אור!

★ שירים אלה נכתבו בין שנת 1925 ושנת 1940, כולם על אדמת ברית-המועצות. בשנת 1924, שנת מותו של לנין, עבר היים לנסקי את הגבול שבין פולין לברית-המועצות, ובשנות הארבעים הראשונות, בימי הפלישה הגרמנית, אבדו עקבותיו. שיריו, רשימתו

מתמונתו של פרוי שזכה בפרס פאריס (ראה הרשימה מעבר לעמוד).

* היים לנסקי: מעבר נהר הלתי, הוצאת „עם ועבוד“, 1960.

על חיים לנסקי

(סוף מעמ' 7)

בינציה זו, עם אהבת החיים והאדם העקשנית והספקנית שלה. לה — ודרך מגי, בסגנונה המהותי — שר שיר אהבתו משיממת סיביר וההומאניזם הסוציאליסטי:

אור, אורי! מי עליך גזר:

„הגנזו!”

הה, תבל חשונית אי זרוקה!
כבר בלקש גדם צליל מגל ומלגו,
קש גגי שטוף מלקוש אקרו חג.

עוד מכתב לי לגמר. מה כבוד

המספג!

רבונו של עולם, מה לבדות?

וכותבת היד והפה מפתק:

„דרש בשמי בשלומי של הדוד”.

לנסקי לא חתר לדרכי ביטוי חדשניים. שיריו מעידים עליו, שקלט לא מעט מהשפעתה של השירה הרוסית והגרמנית המודרנית, ובהערותיו בענין יגי ספרות ואמנות בדישיותו ומכתביו משתקפת האהדה הסקרנית בהרעקב אחרי החדש. אולם, אשר לו עצמו דור מה כי לא צר היה לו המקום בדפוסייה המקובלים של השירה. קרוב לודאי, כי ככל שסופר מחובר יותר לתרבות עם חיה, ככל שהוא שריו יותר באיירה האינטימית של לשון, של נעימת-קול וגאסטת המשותפים לו עם הבריות, כו נזקק הוא פחות לאותה הבלטה של „המקורי” האופיינית לסוג אחד של שירה מודרנית. לנסקי נטה היבה לסור גיי שירה מסורתיים, כגון הבלדה — אולם הבלדות שלו, „מסביב לריחיים” ו„סטר” דומה עצמו אורגאנית מובכי ההווה. הוא לא גרמע מלכתוב כמעט

„מלכתא שבת שהלכה לעולמה” — החיים הפחוללים, הנגרפים בגורל הסמבטיון” אשר „הכל הציף, סוף בו רגע”, הזורמים אל הלתי, גמר השכ” חה:

יוצאת שבת, אתריה

נושא שבלה — קרוב אור;

ותב פעמי נעליה

עומם על מי היאור.

גאמנות זו היא העושה את לנסקי משורר הרוח נדיר לא רק בספרותנו, אלא בספרות העולם של הדור הזה. מי יאמר, מה היתה שירתו של לנסקי אילולא צמחה במשטר סוציאליסטי, שאינו משאיר לאדם פרחב תימרון כלשהו לפשרות ולהערמות הרגילות בחברה סובלנית יותר. אולם במשטר זה לא נותרה לאדם אלא ביירה אית — מות-הרוח או החרות שבספונטא גיות אנושית. על כן הפליאה הרבה שבשירה זו, שבנושאלאנס זה בגיאר צלמוות, בסגנון אציל זה שתנועתו באה כמעט כלאחר-ידו. על כן גם מקר ייות מיוחדת במינה זו, זו שבשורה הפותחת את שירו הראשון שהחיתתי „בסאכר” (לנינגרד, 25.12.1934).

קסם לי קסמה הלענה —

קטוריותו (במובנה הראשוני של מלה זו) של הרגע בו תקרא תהום הגורל למסותרי הלשון.

קרוב לעשרים שנה שמרו על כתבים אלה האלמונים, אשר בידיהם הפידו זיים לנסקי את מתברותיו — על אף דעם מה הוא העונש הצפוי להם כל כך מידי „דייני סדום”. בזכות נתן זיימה משאלתו האחרונה של המשורר, ין שהביע בעמוד האחרון שבמחברת, שיר „לשון קרומים”:

מגדות ירדן ופרת הסעת

לגינותיך

שמהני למפקד ולך, מלכה, לסגן.

נצבו הכן בטור אותיותיך

כגבורי אשר מרבעי זקן — — —

מלכה! העברתי צבאותיך כמצביא מעבר דון, גיבה ונימן גמר מולדת. כן תעבירי שמי מעבר גמר הלתי כשמות הקדמוני הימן ונלוי. ש. גרודזנסקי

את כל שירי האהבה שלו — הם מכור נסים במדוד הנושא עליו את השם האופייני „היא אמרה, לא” — ביטה שיר-העם היהודי, ועם זאת לא נניע דבר מכות מבעם האיטי. הוא היה משורר הרגשות „השווים לכל נפש”; בשיר שבסגנון הנשגב כמו בשיר ההודמנות שעל גבול הפומון, יסוד האימפרוביזציה חזק הוא מאוד בשיר-תו. הוא אינו מרבה לכוון את קשתו אינו טורח להקיף את שירו „אטמוס” פירה” ריטואלית. שירתו לעולם אינה מתרחקת מתחום המודע, הבשל, הניתן לביטוי. הוא אינו מבקש לעשות אח הלשון כלי למה שמעבר לה. שירו הוא רק מעין רשת לתפוש בה את ההווה הזורמת, רבת-החליפות. על כן גם לא מצטים הם תרשימי השירים הבלתי-מושלים בירושתו.

אולם קשה לטעות בויהוי שיר שכו לא המאניירה המיוחדת אלא הראיה הראשונה היא העושה את מקורייתו של שירתו. חדשים הם הדימויים שהעי לה בשירתו כשם שהחדשים הם הורכבים והנופים בהם עבר:

כמו מתמס גלגלי, מתוך אקמט

פלי מוצא מזהיר, מצפה זיקל,

כן תבל ארצי, נצנצה גם אתי,

כן האצאת מתוך קפאון ליל

גיטל. —

אחר משל קודמיו בשירתנו הוא דיי מוי העיירה בשירתו. שכן זו היא העייר רה שלאחר מלחמת העולם הראשונה, לאחר חורבנה הראשון, הצופה אל פני החורבן השני והאחרון. וכשם שרא שונית היא ראיתו כן גם רגישותו בקרבתה המהתיתה של ההיסטוריה בהתגעשותה. גאמן היה רק למוזה שלו, האחת בכל לבושיה: „העיירה הגוססת”.